

OKUPACYJNY STRAJK CHŁOPSKI W BYDGOSZCZY (16 III – 17 IV 1981)

Powstanie i zalegalizowanie działalności „Solidarności” robotniczej rozbudziło wśród mieszkańców wsi nadzieje na utworzenie własnego, chłopskiego związku zawodowego, którego głównym celem miała być walka o ich prawa. Zamiarem chłopów było doprowadzenie do utworzenia samorządu gospodarczego, który przejąłby w swoje ręce wszystkie sprawy rolnictwa. W ostatnich miesiącach 1980 r. w poszczególnych regionach kraju można było zaobserwować znaczne uaktywnienie się środowisk wiejskich. Na Kujawach, w tym na terenie ówczesnego woj. bydgoskiego, była to przede wszystkim „Solidarność Chłopska”, która na początku lutego 1981 r. szczególnie aktywnie działała w gminach: Inowrocław, Pakość, Dąbrowa Biskupia, Koronowo, Gąsawa, Janowiec, Lubiewo, Pruszcz i Nakło. Władze państwowe szacowały, iż na tych terenach blisko 80 proc. rolników indywidualnych deklarowało już przynależność do wspomnianego związku¹.

Początki formowania się niezależnej organizacji chłopskiej na Kujawach i Ziemi Dobrzyńskiej przypadają na wrzesień 1980 r., ponieważ 17 września 1980 r. powstał Komitet Założycielski Chłopskiego Związku Zawodowego Ziemi Dobrzyńskiej i Kujaw. Utworzyli go rolnicy z okolic Aleksandrowa Kujawskiego, Inowrocławia, Lipna, Mogilna i Strzelna. Dwa dni po swoim powstaniu Komitet złożył w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie wniosek o rejestrację. Niestety, jego działania zakończyły się fiaskiem, ponieważ sąd wniosek odrzucił². Niezniechęceni rolnicy przystąpili do dalszych działań. Nawiązano

¹ APB, KW PZPR, 51/VII/427, Informacja dotycząca zasięgu działania „Solidarności Chłopskiej” na terenie województwa bydgoskiego według oceny dokonanej na dzień 9 II 1981 r., k. 67.

² M. Fifer, *Geneza i działalność Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” w regionie bydgoskim (1980–1981)*, Bydgoszcz 2006, mps; T. Chinciński, *Od strajków sierpniowych do wydarzeń marcowych. Pierwsze miesiące Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” w Bydgoszczy (VIII 1980 r. – III/IV 1981 r.)* [w:] T. Chinciński, *W cieniu bydgoskiego marca '81. Studia i szkice z dziejów NSZZ „Solidarność” w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 2006, s. 36; T. Kuczur, *Polityczny ruch ludowy w Polsce. Transformacja partyjna, myśl polityczna, organizacja, działalność, przemiany wewnętrzne*, Toruń 2005, s. 21.

m.in. kontakty z „Solidarnością” robotniczą, która udostępniła chłopom pomieszczenia w siedzibie bydgoskiego MKZ do organizowania spotkań oraz wyznaczyła Mariusza Łabentowicza na swego stałego przedstawiciela przy „Solidarności Chłopskiej”³. Wspomniany Chłopski Związek Zawodowy Ziemi Dobrzyńskiej i Kujaw po krótkim okresie działania przybrał nazwę Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność Chłopska”⁴. Pierwsze spotkanie rolników w sprawie zarejestrowania związku odbyło się już 9 listopada 1980 r. Wybrano wówczas Komitet Założycielski „Solidarności Chłopskiej” mający reprezentować rolników w rozmowach z władzami państwowymi⁵. Formujące się związki chłopskie szybko uzyskały poparcie naczelnych władz NSZZ „Solidarność”, które wyłoniły spośród członków KKP specjalny zespół medialny wspierający dążenia rolników do rejestracji ich związków zawodowych. Jednym z członków zespołu został przewodniczący bydgoskiego MKZ Jan Rulowski⁶. On też zaproponował zorganizowanie Krajowej Konferencji „Solidarności Chłopskiej”, do której doszło 15 stycznia 1981 r.⁷ W obradach wzięło udział około stu reprezentantów z siedemnastu związków wojewódzkich. Dyskutowano m.in. o rejestracji związku rolniczego, trudnościach związanych z zaopatrzeniem rolników w materiały budowlane, maszyny rolnicze, nawozy. Zebrani przeciwstawiali się narzucaniu wsi kółek rolniczych jako reprezentacji zawodowej środowiska wiejskiego⁸. Kolejnym etapem tworzenia wiejskich struktur związkowych był Zjazd Krajowej Rady Porozumiewawczej „Solidarności Chłopskiej”, który odbył się 29 stycznia 1981 r. w siedzibie bydgoskiego MKZ. W zjeździe uczestniczyło ok. pięćdziesięciu delegatów „Solidarności

³ AIPN By, 069/1361, Analiza i ocena na odcinku środowiska wiejskiego w woj. bydgoskim dotycząca Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych „Solidarność Chłopska”, 19 II 1981 r., k. 1.

⁴ T. Kuczur, *Polityczny ruch ludowy...*, s. 22.

⁵ AIPN By, 077/337, t. 1, Meldunek dotyczący sytuacji polityczno-operacyjnej w dniu 9 XI 1980 r. na terenie województwa bydgoskiego, k. 106–108. W innym dokumencie znajdujemy informację, iż pierwsze zebranie rolników indywidualnych z terenu woj. bydgoskiego odbyło się 12 XI 1980 r. Uczestniczyli w nim rolnicy z 13 gmin, którzy wybrali dziesięcioosobowe Prezydium Wojewódzkiego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność Chłopska” z Józefem Ważbińskim jako przewodniczącym i Stanisławem Mojzesowiczem oraz Urbanem Matuszewskim jako wiceprzewodniczącymi. W ramach nakreślonego planu pracy i kierunków działań na najbliższe tygodnie znalazły się: rozkolportowanie wśród rolników projektu statutu „Solidarności Chłopskiej” celem pozyskania jak największej ilości nowych członków i zwolenników, przeciwstawienie się dotychczasowej organizacji społeczno-zawodowej rolników w kółkach rolniczych oraz podjęcie działań zmierzających do zarejestrowania związku w sądzie. Por. AIPN By, 069/1361, Analiza i ocena na odcinku środowiska wiejskiego w woj. bydgoskim dotycząca Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych „Solidarność Chłopska”, 19 II 1981 r., k. 6–7.

⁶ Postanowienie o wszczęciu mediacji między różnymi organizacjami chłopskiego związku zawodowego z 7/8 I 1981 r. [w:] *Dokumenty Krajowej Komisji Porozumiewawczej (19 X 1980 – 4 VI 1981)*, Gdańsk 1981, s. 21.

⁷ M. Fifer, *Geneza i działalność...*, s. 91.

⁸ AIPN By, 069/1361, Analiza i ocena..., k. 6–11; W. Hatka, *Oblicze ziemi. Początki „Solidarności” Rolniczej. Dokumenty, kalendarium wydarzeń*, Bydgoszcz 2007, s. 16.

Chłopskiej” z dziewiętnastu województw, a także przedstawiciele „Solidarności Wiejskiej” z Poznania i Kalisza oraz Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność” kierowanego przez Gabriela Janowskiego⁹. Głównym tematem dyskusji była rejestracja rolniczego związku. Podjęto również decyzje o skoordynowaniu działań rolników i wzmoczeniu nacisku na władze PRL¹⁰. W składzie tymczasowego prezydium znaleźli się delegaci z woj. bydgoskiego: Roman Bartoszcze, Stanisław Mojzesowicz i Józef Ważbiński¹¹. Formą nacisku na władze PRL miał być zaproponowany przez Zbigniewa Gedowskiego¹² strajk głodowy rolników. Akcja miała rozpocząć się 7 lutego 1981 r. w kościele pod wezwaniem NMP w Inowrocławiu¹³. Ostatecznie, wskutek interwencji przedstawiciela bydgoskiego MKZ Antoniego Tokarczuka oraz bpa Jana Michalskiego, strajk odroczone¹⁴.

Kolejne spotkanie, tj. Zjazd Tymczasowego Komitetu Porozumiewawczego Związku Zawodowego Rolników odbył się 13 lutego 1981 r. w siedzibie bydgoskiego MKZ. Uczestniczyło w nim czterdziestu rolników reprezentujących trzy organizacje: NSZZ „Solidarność Chłopska”, NSZZ „Solidarność Wiejska” oraz NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”. Efektem spotkania było powołanie jednego ogólnopolskiego NSZZ RI „Solidarność”. Jednocześnie zapadła decyzja o zawieszeniu działalności wspomnianych trzech rolniczych związków zawodowych. Wszelkie działania do czasu zwołania ogólnopolskiego zjazdu, miało koordynować powołane w tym celu Tymczasowe Prezydium Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ RI „Solidarność”, na czele którego stanął jeden z bydgoskich rolników – Witold Hatka¹⁵. Ostatnim etapem jednoczenia się ruchu chłopskiego był odbywający się w Poznaniu w dniach 8–9 marca 1981 r. ogólnokrajowy zjazd, którego celem było formalne powołanie NSZZ RI „Solidarność”. Przewodniczącym Ogólnopolskiego Komitetu Założycielskiego wybrany został

⁹ Szerzej na temat powstania i funkcjonowania NSZZ RI „Solidarność” w Bydgoszczy zob. K. Grysińska-Jarmuła, *NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” w Bydgoszczy w latach 1980–1981*, „Kronika Bydgoska” 2011, t. 32, s. 246–274.

¹⁰ AIPN By, 077/337, t. 3, Meldunek z 29 I 1981 r., k. 143–144.

¹¹ *Ibidem*, Meldunek z 30 I 1981 r., k. 145–149; T. Chinciński, *Od strajków sierpniowych...*, s. 37.

¹² Zbigniew Gedowski (ur. 1951), działacz NSZZ „Solidarność”, przewodniczący MKZ w Inowrocławiu, zwolennik i propagator rolniczej „Solidarności”. Współtwórca Niezależnego Samorządnego Związku Chłopskiego w Inowrocławiu. Uczestnik bydgoskiego marszu solidarnościowego w sprawie rejestracji „Solidarności” RI, zjazdu zjednoczeniowego związków zawodowych rolników w Poznaniu oraz strajku okupacyjnego w siedzibie ZSL w Bydgoszczy. 13 XII 1981 – 9 III 1982 internowany. Współorganizator podziemnych struktur „Solidarności” i OKOR w Inowrocławiu. Od 1983 r. do 2006 r. emigracja w USA. Zob. K. Grysińska, *Gedowski Zbigniew [w:] Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, red. M. Łątkowska, Warszawa 2010, s. 121–122.

¹³ M. Fifer, *Geneza i działalność...*, s. 80; AIPN By, 077/337, t. 3, Meldunek z 2 II 1981 r., k. 152.

¹⁴ Relacja Z. Gedowskiego z 8 XII 2009 r., w zbiorach autora.

¹⁵ AIPN By, 077/337, t. 3, Meldunek z 13 I 1981 r., k. 75; *ibidem*, Meldunek z 14 I 1981 r., k. 78; AIPN By, 069/1361, *Analiza i ocena...*, k. 4; W. Hatka, *Oblicze ziemi...*, s. 32–33.

Jan Kułaj, zaś jego zastępcami Piotr Baumgart oraz Gabriel Janowski¹⁶. Pozostała jeszcze rejestracja związku. Od tego momentu działania rolników indywidualnych zaczynały się skupiać w dużej mierze na naciskach na władze państwowe, by na ową rejestrację wyraziły zgodę.

Jednym z elementów wywierania presji był z pewnością strajk okupacyjny rolników w siedzibie bydgoskiego WK ZSL, który rozpoczął się 16 marca 1981 r. Warto nadmienić, że już od początku 1981 r. przez kraj przetaczała się fala strajków i protestów rolniczych, z których część polegała na okupowaniu budynków użyteczności publicznej¹⁷. Praktyka coraz częściej dowodziła, że ustępstwa władzy można uzyskać tylko drogą nacisków strajkowych. Świadomi tego rolnicy chętnie korzystali z takiego rozwiązania, zwłaszcza że w prowadzeniu strajków pomagało im zwykle poparcie ze strony NSZZ „Solidarność” oraz Kościoła katolickiego¹⁸. Strajkiem, który zdobył rozgłos ogólnokrajowy i jednocześnie przychylną reakcją środowisk „solidarnościowych” w całym kraju był niewątpliwie strajk rolników w Ustrzykach Dolnych i w Rzeszowie. Formalnie strajk ten zakończył się 10 lutego 1981 r. po odmowie rejestracji rolniczej „Solidarności” przez Sąd Najwyższy. Kilka dni później, 18 lutego 1981 r. podpisano porozumienie pomiędzy Komitetem Strajkowym w Rzeszowie działającym w imieniu OKZ Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych i komisją rządową gwarantujące m. in. nienaruszalność własności chłopskiej¹⁹. Niestety, nie udało się wówczas doprowadzić do rejestracji związku.

Strajk bydgoski był wprawdzie elementem walki chłopów o rejestrację NSZZ RI „Solidarność”, niemniej należy pamiętać, że istniała jeszcze druga płaszczyzna, na której toczyła się walka rolników, a przedmiotem tej walki były kółka rolnicze. I to właśnie walka o nie była bezpośrednią przyczyną wybuchu wspomnianego strajku okupacyjnego. Stosunek do kółek rolniczych był istotnym elementem wpływającym na kształtowanie się relacji między niezależnym ruchem chłopskim a władzą ludową. Zgodnie z decyzjami podjętymi na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR i Prezydium NK ZSL w dniu 20 października 1980 r. kółka rolnicze miały być organizacją masową i realizować podobną funkcję do CRZZ. Miały one od tej pory reprezentować nie tylko interesy socjalne i produkcyjne rolników, ale i spełniać rolę związku zawodowego. Odmiennego zdania byli przedstawiciele niezależnego ruchu chłopskiego²⁰. Infor-

¹⁶ T. Chinciński, *Od strajków sierpniowych...*, s. 39.

¹⁷ *Ibidem*, s. 36.

¹⁸ J. Kordas, *Protesty chłopskie w Polsce w latach 1980–1981* [w:] *Ruch ludowy – państwo – demokracja w stulecie ruchu ludowego*, red. A. Kadłuszyk, A. Małkiewicz, M. Nieć, Wrocław 1996, s. 57; T. Kuczur, *Polityczny ruch ludowy...*, s. 39.

¹⁹ J. Skórzyński, M. Pernal, *Gdy niemożliwe stało się możliwe. Kalendarium Solidarności 1980–89*, Warszawa 2005, s. 57; J. Holzer, „Solidarność” 1980–1981. *Geneza i historia*, Warszawa 1983, s. 116. Bezpośrednim skutkiem odmowy rejestracji stało się porozumienie „Solidarności Wiejskiej” z dwoma pozostałymi związkami chłopskimi, do którego doszło na spotkaniu w Bydgoszczy 13 II 1981 r.

²⁰ T. Kuczur, *Polityczny ruch ludowy...*, s. 27.

macje o planowanym w woj. bydgoskim strajku pojawiały się już w ostatnich dniach stycznia 1981 r. Twierdzono wówczas, że kierownictwo „Solidarności Chłopskiej” rozważyło możliwość wyznaczenia dwudziestu rolników do udziału w ewentualnym strajku okupacyjnym w Urzędzie Wojewódzkim w Bydgoszczy, przy czym przewiduje także możliwość przekształcenia go w strajk głodowy. W przypadku jego przeprowadzenia uczestnicy mieli być wyposażeni w sprzęt fotograficzny celem sporządzania stosownej dokumentacji²¹.

W międzyczasie bydgoscy rolnicy współuczestniczyli w zorganizowanym przez NSZZ „Solidarność” w dniu 22 stycznia 1981 r. strajku ostrzegawczym w sprawie wolnych sobót. Poprzez swoją obecność w mieście, do którego przybyli ciągnikami i maszynami rolniczymi udekorowanymi w transparenty zawierające żądanie rejestracji „Solidarności” rolniczej, zmanifestowali solidarność z robotnikami, a jednocześnie przy tej okazji przeprowadzili akcję protestacyjną „Solidarności Chłopskiej”. Wobec podjęcia przez władze państwowe działań zapobiegawczych poprzez zastosowanie zakazu wjazdu ciągników do miasta, części rolników nie udało się dotrzeć do Bydgoszczy. W konsekwencji wielu z nich zgromadziło się w miasteczkach w pobliżu ich miejsca zamieszkania i tam przeprowadziło planowaną akcję protestacyjną²². W samej Bydgoszczy natomiast w ramach protestu trzydziestoosobowa delegacja „Solidarności Chłopskiej” udała się o godz. 11.30 do sekretariatu prezesa Wojewódzkiego Związku Kółek i Organizacji Rolniczych z żądaniem natychmiastowego przyjęcia przez prezesa Andrzeja Matuszczaka. Wobec jego nieobecności, podczas rozmowy z wiceprezesem uzgodniono, iż delegacja w tym samym składzie przybędzie ponownie 24 stycznia. Z kolei o godzinie 13.00 delegacja trzydziestu ośmiu przedstawicieli „Solidarności Chłopskiej” przyjęta została w Urzędzie Wojewódzkim przez wicewojewodę Romana Bąka. Podczas trwającego około 1,5 godziny spotkania delegacji nie tylko zażądali rejestracji „Solidarności Chłopskiej”, ale i zaprotestowali przeciwko próbom zdobywania przychylności rolników poprzez dawanie im przywilejów oraz skrytykowali działalność kółek rolniczych, twierdząc, że chłopie nie znają statutu tych kółek²³.

Kwestia funkcjonowania kółek rolniczych została poruszona także w referacie prof. Andrzeja Stelmachowskiego wygłoszonym na ogólnopolskim zjeździe rolników indywidualnych, jaki odbył się 8 lutego 1981 r. w Bydgoszczy. Organizatorem zjazdu był KZ NSZZ „Solidarność Chłopska” wspierany we wszelkich działaniach związanych z jego organizacją i przebiegiem przez bydgoski MKZ²⁴. Uroczystość rozpoczęto uroczystą mszą św. odprawioną przez bp. Jana Michalskiego w kościele św. Wincentego à Paulo. Następnie uczestnicy przeszli ulicami miasta na Stary Rynek, gdzie złożono kwiaty pod Pomnikiem Walki i Męczeństwa. Zgromadzonym na Starym Rynku uczestnikom manifestacji odczytana zo-

²¹ AIPN By, 077/337, t. 3, Meldunek z 26 I 1981 r., k. 128.

²² *Ibidem*, Meldunek z 20 I 1981 r., k. 98; *ibidem*, Meldunek z 22 I 1981 r., k. 108–109.

²³ *Ibidem*, Meldunek z 22 I 1981 r., k. 108–109.

²⁴ *Ibidem*, Meldunek z 8 II 1981 r., k. 191–199.

stała rezolucja, w której domagano się zwołania nadzwyczajnej sesji WRN. Sesja miałyby być poświęcona sprawom rolnictwa, wyżywienia narodu oraz przyszłości chłopskiego ruchu związkowego²⁵. Po uroczystości odbył się wiec w hali sportowej „Astoria”. W jego trakcie prof. Andrzej Stelmachowski zreferował korzyści płynące z posiadania przez rolników własnych związków zawodowych i omówił trudności związane z rejestracją związku zawodowego rolników. Odniósł się także do wspomnianych kółek rolniczych. Zaznaczył, że powinny one zajmować się usługami o charakterze produkcyjnym lub nieprodukcyjnym, zaś w żadnym razie nie powinny zajmować się polityką i udawać, że bronią rolników²⁶.

Zdaniem samych rolników, zorganizowanych w NSZZ RI „Solidarność”, do konfliktu i walki z WZKiOR musiało dojść. Ich zdaniem, WZKiOR pełniąc funkcje gospodarczo-usługowe, uważał się także za związek zawodowy rolników (zgodnie z ogólnymi dyrektywami), dlatego też działacze związani z „Solidarnością” rozpoczęli organizowanie nowych, własnych kółek, które miały mieć charakter wyłącznie usługowy. Związkiem zawodowym był przecież NSZZ RI „Solidarność”. Stosunkowo szybko zmiany statutu, wówczas jeszcze Gminnego Związku Kółek i Organizacji Rolniczych, dokonali rolnicy związani z „Solidarnością Chłopską” z gminy Nakło, odgarniając działalność społeczno-gospodarczą od związkowej²⁷.

Bezpośrednią przyczyną strajku rolników w Bydgoszczy był niewątpliwie konflikt, jaki powstał wokół odbywającego się 23 lutego 1981 r. w Bydgoszczy X Wojewódzkiego Zjazdu Delegatów Związków i Kółek Rolniczych, na który nie wpuszczono wielu legalnie wybranych delegatów²⁸. Już 20 lutego 1981 r. działacz „Solidarności Chłopskiej” Stanisław Mojzesowicz zwrócił się do przewodniczącego Rady WZKiOR z prośbą o wydanie zaproszeń na zjazd dla członków „Solidarności”. Prośba ta nie została uwzględniona i przedstawiciele rolniczej „Solidarności” nie dopuszczono do obrad²⁹. W konsekwencji w czasie obrad, w których uczestniczyło około trzystu osób, przed wejściem do sali konferencyjnej zgromadziła się grupa kilkudziesięciu sympatyków „Solidarności Chłopskiej” i „Solidarności Wiejskiej”, żądając wpuszczenia ich na salę. Grupie tej przewodzili Zbigniew Gedowski i Stanisław Mojzesowicz. Ostatecznie po negocjacjach z wicewojewodą bydgoskim Władysławem Przybylskim na salę wpuszczono pięć osób, w tym Mojzesowicza, jednakże tylko w charakterze obserwatorów, bez możliwości zabierania głosu³⁰. Grupa rolników „Solidarności Chłopskiej”

²⁵ T. Chinciński, *Od strajków sierpniowych...*, s. 38; M. Fifer, *Geneza i działalność...*, s. 81.

²⁶ APB, KW PZPR, 51/VII/427, Informacja wewnętrzna. Przebieg Ogólnopolskiego Zlotu Rolników w dniu 8 II 1981 r., k. 59–61; AIPN By 077/337, t. 3, Meldunek z 8 II 1981 r., k. 195; A. Stelmachowski, *Kółka udają, że bronią rolników*, „Solidarność Chłopska” 1981, nr 3.

²⁷ T. Samselski, *Nakło, Mroczka i Sadki w walce o III Rzeczpospolitą*, Nakło 1994, s. 94.

²⁸ S. Pastuszewski, *Ogólnopolski strajk okupacyjny w Bydgoszczy*, „Sprawa Chłopska” 1981, nr 1.

²⁹ AIPN By, 077/337, t. 3, Meldunek z 20 II 1981 r., k. 272.

³⁰ APB, KW PZPR, 51/VII/461, Informacja o przebiegu strajku okupacyjnego rozpoczętego w dniu 16 III 1981 w lokalu Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy przy ul. Dworcowej 87, 17 III 1981 r., k. 44; AIPN By, 077/337, t. 3, Meldunek z 23 II 1981 r., k. 280.

i „Solidarności Wiejskiej” w części obrad zwanej „wolne głosy i wnioski” podważyła reprezentację Gminnych Związków i Organizacji Rolniczych oraz strukturę organizacyjną WZKiOR, negując zasadność łączenia tego ostatniego z organizacjami rolniczymi, a w szczególności z SKR. Jednocześnie przedstawiciele rolniczej „Solidarności” oznajmili, że obradujący zjazd nie jest reprezentatywny dla całej społeczności rolników indywidualnych woj. bydgoskiego i zapowiedzieli zwołanie nowego zjazdu³¹. Wspomniane obrady stały się także przedmiotem dyskusji i krytyki podczas cotygodniowej narady WKZ NSZZ „Solidarności Chłopskiej”, która odbyła się 25 lutego 1981 r. Zdaniem rolników zjazd został przez władze wojewódzkie i WZKiOR w Bydgoszczy sfałszowany. Nie brali w nim bowiem udziału delegaci z wszystkich gmin, a jedynie osoby zaproszone czy też rekomendowane przez władze. Według działaczy „solidarnościowych” uczestniczące w zjeździe osoby nie były prawdziwymi reprezentantami wsi. Pogardliwie nazywano ich pseudorolnikami. Podjęto także decyzję, iż „Solidarność Chłopska” będzie walczyła z WZKiOR, SKR i kółkami rolniczymi wszelkimi sposobami, tak by doprowadzić do ich rozbitcia i eliminacji z życia wsi³². W opinii chłopów stare kółka rolnicze były skompromitowane i skorumpowane, w dużym stopniu zatraciły swoją niezależność i samorządność, zaś ich organa przedstawicielskie były całkowicie podporządkowane władzom państwowym³³.

Pierwszym etapem walki miało być zorganizowanie zapowiedzianego, niezależnego od władz Wojewódzkiego Zjazdu Kółek Rolniczych³⁴, do którego doszło 8 marca 1981 r. W obradach, które odbywały się w świetlicy „Belmy”, uczestniczyło około sześciuset delegatów z 28 gmin woj. bydgoskiego³⁵. W imieniu organizatorów Stanisław Mojzesowicz i Mariusz Łabentowicz zaprosili przedstawiciele wojewódzkich władz partyjnych i administracyjnych. W trakcie przekazywania zaproszenia usłyszeli, że planowany i organizowany przez nich zjazd jest nielegalny³⁶.

Podczas spotkania skrytykowano Zjazd WZKiOR, który obradował w Bydgoszczy w dniu 23 lutego 1981 r. Poza podniesionymi już wcześniej zarzutami, że był on zafałszowany, teraz podkreślono, że statut kółek rolniczych dopuszcza możliwość ingerowania w ich działania przedstawiciele WZKiOR, co z całą pewnością było sprzeczne z samorządnością. Domagano się rozwiązania CZKR

³¹ APB, KW PZPR, 51/VII/461, Informacja o przebiegu strajku okupacyjnego rozpoczętego w dniu 16 III 1981 w lokalu Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy przy ul. Dworcowej 87, 17 III 1981 r., k. 44–45.

³² AIPN By 077/337, t. 3, Meldunek z 25 II 1981 r., k. 294.

³³ T. Jakubek, *Istota powołania Wojewódzkiego Związku Kółek Rolniczych w Bydgoszczy*, s. 5, mps, kopia w zbiorach autora.

³⁴ Decyzja o powołaniu niezależnego zjazdu miała zapaść już 24 II 1981 roku na posiedzenie Zarządu Regionu Bydgoskiego „Solidarności Chłopskiej”. Do koordynowania prac wyznaczono Andrzeja Wołowskiego, Tadeusza Jakubka i Stanisława Mojzesowicza. Por. T. Jakubek, *Istota powołania...*, s. 8.

³⁵ AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 8 III 1981 r., k. 30–32.

³⁶ *Ibidem*, Meldunek z 3 III 1981 r., k. 8.

i WZKiOR oraz przesłania stosownej rezolucji do premiera. Oskarżano również władze wojewódzkie o nieudolność i brak zainteresowania sprawami rolnictwa. Naturalnie domagano się także rejestracji NSZZ „Solidarność Chłopska”³⁷. Na zjeździe dokonano wyboru Rady, na czele której stanął Józef Piłat. Funkcję przewodniczącego WZKR powierzono Stanisławowi Mojzesowiczowi. Wybrano także dwudziestu pięciu delegatów na Krajowy Zjazd Kółek Rolniczych³⁸. Nowe kółka z gminy Nakło na zjeździe reprezentował m. in. Tadeusz Jakubek, który został wybrany najpierw na zastępcę prezesa, a następnie na przewodniczącego rady WZKR w Bydgoszczy³⁹. 10 marca przewodniczący WZKR Mojzesowicz spotkał się z wicewojewodą bydgoskim Władysławem Przybylskim, by oficjalnie powiadomić go o ustaleniach zjazdu i wyborze nowych władz. Dwa dni później Mojzesowicz udał się do przewodniczącego zarządu WZKiOR z zamiarem przedstawienia się tamtejszej radzie, złożenia stosownego oświadczenia i rozmówienia się w sprawie przejęcia kompetencji oraz pomieszczeń należących do wojewódzkiej struktury kółek rolniczych. Nie został jednak przyjęty⁴⁰. Jeszcze tego samego dnia przedstawiciele „Solidarności Chłopskiej” zwrócili się do Wojewódzkiego Zarządu NSZZ RI „Solidarność” z prośbą o pośredniczenie w rozmowach z WZKiOR mających doprowadzić do udostępnienia nowo powstałej organizacji części pomieszczeń zajmowanych przez dotychczasowe związki przy ul. Zygmunta Augusta. Mimo umowy, spotkanie nie doszło do skutku z powodu niestawienia się drugiej strony. W konsekwencji 12 marca 1981 r. Zarząd Wojewódzki NSZZ RI „Solidarność” przekształcił się w Wojewódzki Komitet Strajkowy z Romanem Bartoszcze na czele i ogłosił stan pogotowia strajkowego na terenie woj. bydgoskiego⁴¹.

Tymczasem władze administracji państwowej i ZSL nie uznały za legalne ani zjazdu z 8 marca 1981 r., ani wybranej na nim rady i władz WZKR. Funkcjonowanie po 8 marca 1981 r. na terenie woj. bydgoskiego dwóch wojewódzkich związków mających zeprezentować chłopów, czyli WZKiOR i WZKR, przyczyniło się niewątpliwie do tego, że doszło do pewnej dezorientacji wśród samych rolników i do sporu pomiędzy władzami tych organizacji o siedzibę zarządu i dotychczasowy majątek związku. WZKR powołując się na fakt, że stanowi on demokratycznie wybraną reprezentację rolników dążył do uzyskania równego prawa do lokali i funduszy przydzielonych do dyspozycji kółek rolniczych, a także uzyskania możliwości reprezentowania nowych kółek na mającym się

³⁷ *Ibidem*, Meldunek z 8 III 1981 r., k. 30–32.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ T. Samselski, *Nakło, Mroczka i Sadki...*, s. 94.

⁴⁰ APB, KW PZPR, 51/VII/461, Informacja o przebiegu strajku okupacyjnego rozpoczętego w dniu 16 III 1981 r. w lokalu Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy przy ul. Dworcowej 87, 17 III 1981 r., k. 45; T. Jakubek, *Istota powołania...*, s. 9.

⁴¹ AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 12 III 1981 r., k. 57; S. Pastuszewski, *Ogólnopolski strajk...*, s. 1.

odbyć zjeździe krajowym. Odmowa udostępnienia pomieszczeń nowo powstałemu związkowi doprowadziła do dalszej eskalacji konfliktu⁴².

16 marca 1981 r. w godzinach rannych grupa rolników, reprezentantów WZKR, związana z „Solidarnością Chłopską” i „Solidarnością Wiejską” wtargnęła do budynku WK ZSL przy ul. Dworcowej, po czym ogłosiła strajk okupacyjny⁴³. Nie ma jednoznacznego potwierdzenia w dokumentach i relacjach, czy budynek WK ZSL był docelowym miejscem rozpoczęcia strajku. W meldunkach dotyczących sytuacji polityczno-operacyjnej zapisano, że 16 marca 1981 r. w godzinach rannych rolnicy reprezentujący WZKR udali się na rozmowy do siedziby WZKiOR, jednakże tego dnia wszystkie biura WZKiOR były zamknięte, zaś pracownicy otrzymali dzień wolny. Wobec tego około pięćdziesięciu rolników udało się do siedziby WK ZSL, gdzie o godz. 9.35 ogłosili strajk okupacyjny⁴⁴. W dokumentach KW PZPR odnotowano, że reprezentanci WZKR próbowali pierwotnie zająć siedzibę WZKiOR, ale że była pilnowana przez funkcjonariuszy SB i MO, wtargnięto do gmachu WK ZSL⁴⁵. Rolnik Antoni Kuś, który wraz z innymi przybył pod siedzibę WZKiOR, wspomina, że po stwierdzeniu niemożności wejścia do gmachu, otrzymał polecenie udania się wraz z innym rolnikiem, Włodzimierzem Kustrą, do budynku WK ZSL z zadaniem niewpuszczania nikogo i odsyłania pojawiających się interesantów. Działanie to miało służyć zapobiegnięciu panice. Po kilku minutach w budynku pojawiła się pozostała część przybyłych tego dnia do Bydgoszczy rolników i przystąpiono do okupacji lokalu⁴⁶. Inny uczestnik późniejszego strajku, działacz nowych kołek rolniczych Tadeusz Jakubek wspomina, że w sobotę, 14 marca 1981 r. w godzinach wieczornych, grupa rolników (on, Andrzej Wołowski, Telesfor Horodecki, Władysław Dudek, Piotr Bartoszcze, Tadeusz Kwiaton, Stanisław Mojzesowicz i inni) dokonała lustracji pomieszczeń WZKiOR przy ul. Zygmunta Augusta, właśnie pod kątem przydatności budynku do zorganizowania w nim strajku okupacyjnego. Z różnych względów, m.in. z powodu rozkładu pomieszczeń i dużej ilości biur innych firm i instytucji, lokal ten nie stanowił dobrego miejsca do akcji strajkowej. Ze względu na fakt, że okupacja budynku administracji publicznej nie wchodziła w rachubę, optymalnym wariantem miało być wkroczenie do budynku WK ZSL. Jakubek podkreśla jednak, że wszystko miało zależeć od rozwoju wydarzeń⁴⁷. Jeszcze inaczej wspominał to Witold Hatka. Twierdził on, że celowo wcześniej

⁴² APB, KW PZPR, 51/VII/461, Informacja o przebiegu strajku okupacyjnego..., k. 45–46; T. Chinciński, „*Noteć*” przeciwko rolniczej „Solidarności”, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2006, nr 3–4.

⁴³ T. Samselski, *Nakło, Mrocza i Sadki...*, s. 94.

⁴⁴ AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 16 III 1981 r., k. 85–88; T. Jakubek, *Istota powołania...*, s. 10.

⁴⁵ APB, KW PZPR, 51/VII/461, Informacja o przebiegu strajku okupacyjnego rozpoczętego w dniu 16 III 1981 r. w lokalu Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy przy ul. Dworcowej 87, 17 III 1981 r., k. 46.

⁴⁶ A. Kuś, *Od chłopów się zaczęło. Bydgoski Marzec 1981. 27. Rocznica Wydarzeń*, s. 7, mps, kopia w zbiorach autora.

⁴⁷ T. Jakubek, *Istota powołania...*, s. 9; Relacja T. Horodeckiego z 29 X 2009 r., w zbiorach autora.

rozpuszczono informacje, że celem rolników będzie budynek WZKiOR, by tam ściągnąć służby porządkowe, a tym samym uniknąć ewentualnego oporu podczas zajmowania siedziby WK ZSL⁴⁸.

Po wejściu do budynku WK ZSL rolnicy zablokowali drzwi i zajęli pokoje na pierwszym i drugim piętrze budynku. Pracownicy WK ZSL mogli urzędować jedynie w sekretariacie i gabinecie prezesa Antoniego Wesołowskiego. Nie byli wpuszczani do pomieszczeń zajętych przez komitet strajkowy⁴⁹. W siedzibie WK ZSL większość przebywających tam osób stanowiły urzędniczki, którym po południu pozwolono na powrót do domów, podobnie jak i pozostałym pracownikom⁵⁰. Jednym z pierwszych działań strajkujących było przerwanie łączności⁵¹. Praktycznie już w pierwszych dniach strajku doszło do porozumienia między strajkującymi rolnikami a pracownikami WK ZSL, by ci w miarę możliwości mogli wykonywać swoje obowiązki⁵².

Naturalnie niemal natychmiast po rozpoczęciu protestu o całej sytuacji poinformowano władze „Solidarności” w Gdańsku. W wysłanej depeszy stwierdzono, że podłożem strajku jest odmowa rejestracji NSZZ RI „Solidarność” oraz ciągle uchylanie się władz wojewódzkich od rozmów na temat przekazania pełnomocnictw Wojewódzkiej Radzie Kółek Rolniczych w Bydgoszczy⁵³. Dokładnie taką samą argumentację przedstawiano w komunikatach, które wydawał i kolportował Komitet Strajkowy⁵⁴. Z informacji tych wynika, iż strajkującym chodziło przede wszystkim o rozwiązanie konfliktu powstałego wokół kółek rolniczych oraz o to, by popierany przez rolników WZKR mógł przejąć kompetencje dotychczasowego WZKiOR, aczkolwiek we wszystkich wysuwanych żądaniach wobec władz państwowych obecny była także postulat rejestracji NSZZ RI „Solidarność”⁵⁵. Nie wszyscy jednak zgadzają się z tym twierdzeniem. Witold Hatka pisał: „To nie o kółka chodziło. Świat podziwiał Polskę, Bydgoszcz, strajk i Polaków zwartych duchem poświęcenia. Im większe zagrożenie, tym większa fascynacja wolnością. Oddając się sprawiedliwości, w tamtej wiosnie, staliśmy się wojami o wolność Polski, Europy i świata”⁵⁶.

Około godziny 13.00 rozpoczęły się rozmowy ze strajkującymi rolnikami⁵⁷, w których uczestniczyli m.in.: wicewojewoda Roman Bąk, sekretarz WK ZSL

⁴⁸ T. Chinciński, *Od strajków sierpniowych...*, s. 42.

⁴⁹ AIPN By, 069/1376, t. 2, Notatka służbowa z 21 III 1981 r., k. 29.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 8.

⁵¹ A. Kuś, *Od chłopów się zaczęło...*, s. 7.

⁵² AIPN By, 069/1376, t. 2, Notatka służbowa z 21 III 1981 r., k. 21.

⁵³ AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 16 III 1981 r., k. 85–88.

⁵⁴ *Ibidem*, Komunikat nr 2 Komitetu Strajkowego z 16 III 1981 r.

⁵⁵ T. Samselski, *Nakło, Mrocza i Sadki...*, s. 94.

⁵⁶ W. Hatka, *Oblicze ziemi...*, s. 63.

⁵⁷ AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 16 III 1981 r., k. 85; Witold Hatka podaje godzinę 16.00. Zob. W. Hatka, *Oblicze ziemi...*, s. 64; APB, KW PZPR, 51/VII/461, Informacja o przebiegu strajku okupacyjnego rozpoczętego w dniu 16 III 1981 w lokalu Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy przy ul. Dworcowej 87, 17 III 1981 r., 46.

Antoni Duraj, wiceprezesi WZKiOR Roman Czyrkiewicz i Edmund Wiśniewski, zastępca dyrektora Wydziału Rolnictwa, Gospodarki Żywnościowej i Leśnictwa Urzędu Wojewódzkiego Ludwik Skowronek, dyrektor Wydziału Spraw Społeczno-Administracyjnych Urzędu Wojewódzkiego Czesław Wosik, członek WKZ NSZZ RI „Solidarność” Witold Hatka, a także przedstawiciel MKZ Krzysztof Gotowski. Okupujący budynek rolnicy domagali się: uznania przez władze wybranych podczas zjazdu z 8 marca 1981 r. rady i zarządu WZKR, przekazania pomieszczeń do dyspozycji władz WZKR, uznania kótek rolniczych za jednostki gospodarczo-usługowej, uznania NSZZ RI „Solidarność” jako społeczno-zawodowej reprezentacji rolników, zagwarantowania bezpieczeństwa osobistego uczestnikom strajku oraz przekazania całego funduszu rozwoju rolnictwa do dyspozycji samorządu wiejskiego⁵⁸. W wyniku trwających do północy rozmów strajkujący uzyskali od wicewojewody Romana Bąka gwarancje niewyciągania żadnych konsekwencji wobec uczestników strajku, osób ich wspomagających oraz członków ich rodzin. Wypracowano też projekt porozumienia mającego stanowić podstawę do zakończenia strajku. Wicewojewoda zapewniał w nim, że 17 marca 1981 r. dojdzie do wspólnego posiedzenia WZKiOR oraz WZKR w równej liczbie uczestników. Gdyby do tego posiedzenia nie doszło, wojewoda obiecał rozpatrzyć wniosek o zarejestrowania obydwu związków. Rolnicy z kolei mieli odwołać strajk, przy czym z racji późnej pory wojewoda miał im zabezpieczyć bezpłatne noclegi z 16 na 17 marca 1981 r. Przedstawiciele KS propozycji nie przyjęli, podtrzymując uprzednie stanowisko, że nie opuszczą budynku WK ZSL do momentu odbycia wspólnego posiedzenia WZKiOR oraz WZKR⁵⁹.

W drugim dniu strajku, 17 marca 1981 r. Wojewódzki Komitet Strajkowy, poszerzony o działaczy z innych województw, przekształcił się w Ogólnopolski Komitet Strajkowy NSZZ RI „Solidarność”⁶⁰. OKS podjął uchwałę, będącą w znacznej mierze powtórzeniem żądań strajkujących przedstawionych poprzedniego dnia⁶¹. W godzinach południowych 17 marca 1981 r. odbyło się żądane przez strajkujących wspólne posiedzenie WZKR i WZKiOR. Każdą ze stron reprezentowało po pięciu delegatów. Na czele grupy WZKiOR stał przewodniczący tamtejszej Rady Klemens Kalinowski, a WZKR reprezentowali: Józef Piłat, Marek Pasturczak, Tadeusz Kwiaton, Stanisław Mojzesowicz, Wła-

⁵⁸ APB, KW PZPR, 51/VII/461, Informacja o przebiegu strajku okupacyjnego rozpoczętego w dniu 16 III 1981 w lokalu Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy przy ul. Dworcowej 87, 17 III 1981 r., k. 46–47; AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 16 III 1981 r., k. 85–86.

⁵⁹ APB, KW PZPR, 51/VII/461, Informacja o przebiegu strajku okupacyjnego rozpoczętego w dniu 16 III 1981 r. w lokalu Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy przy ul. Dworcowej 87, 17 III 1981 r., k. 47; AIPN By, 077/377, t. 4, Meldunek z 17 III 1981 r., k. 93–94.

⁶⁰ APB, KW PZPR, 51/VII/461, Informacja o przebiegu strajku okupacyjnego rozpoczętego w dniu 16 III 1981 w lokalu Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy przy ul. Dworcowej 87, 17 III 1981 r., k. 48.

⁶¹ *Ibidem*.

dysław Dudek. W wyniku spotkania ustalono: powołanie biegłych z prawa rolnego celem opracowania nowych statutów kótek, statutów rozgraniczających sprawy gospodarczo-usługowe od społeczno-zawodowych, przeprowadzenie w oparciu o uchwalone statuty demokratycznych wyborów w kółkach rolniczych przy udziale przedstawicieli WZKR, WZKiOR oraz NSZZ RI „Solidarność” oraz spowodowanie przyjazdu komisji rządowej i komisji CZKR do okupowanego gmachu WK ZSL celem przeprowadzenia rozmów z KS NSZZ RI „Solidarność” oraz radami WZKR i WZKiOR. Po podpisaniu porozumienia odśpiewano hymn państwowy oraz *Rotę*. Po zakończeniu spotkania członkowie WZKiOR nadal pozostali w budynku⁶².

Porozumienie to niewątpliwie oznaczało, jeśli nie zjednoczenie ruchu ludowego w woj. bydgoskim, to przynajmniej poparcie strajku przez WZKiOR. Przewodniczący WZKiOR przypiął sobie nawet odznakę NSZZ RI „Solidarność”. Naturalnie taki rozwój wydarzeń nie był na rękę władzom państwowym⁶³. Zgodnie z podjętymi decyzjami strajk miał być kontynuowany do czasu przyjazdu do Bydgoszczy komisji rządowej i podpisania porozumienia, które miało zagwarantować rozdzielenie funkcji społeczno-zawodowych od funkcji gospodarczych na wsi. Strajkujący zamierzali doprowadzić do tego, aby NSZZ RI „Solidarność” miała w swojej gestii sprawy społeczno-zawodowe rolników, zaś kółka rolnicze – sprawy gospodarcze⁶⁴. W tym też dniu, w późnych godzinach wieczornych do strajkujących przybyli Anna Walentynowicz, Jan Kułaj i Henryk Lenarciarz (przewodniczący Społecznego Komitetu Budowy Pomnika Stoczniovców). Przez cały czas ze strajkującymi przebywał przedstawiciel bydgoskiego MKZ Krzysztof Gotowski⁶⁵.

Rozmowy ze strajkującymi w godzinach wieczornych kontynuował wicewojewoda Roman Bąk, apelując o zaprzestanie strajku i zalecając wyjazd przedstawicieli obu rad do Warszawy na rozmowy z przedstawicielami resortu rolnictwa i CZKR. Strajkujący pozostali nieugięci i odrzucili propozycje przedstawiciela władz. W konsekwencji rozmowy zostały przerwane⁶⁶.

Liczbę strajkujących rolników pierwszego dnia określono na sto osób⁶⁷. W zależności od dnia w gmachu miało przebywać od stu do dwustu osób (chłopi z województwa, goście, delegaci „Solidarności” robotniczej⁶⁸). Po tym, jak OKS wystosował do struktur NSZZ RI „Solidarność” w całym kraju zaproszenie do wzięcia udziału w strajku, na 18 marca 1981 r. swój przyjazd do Bydgoszczy zapowiedzieli rolnicy

⁶² AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 17 III 1981 r., k. 95–96.

⁶³ T. Chinciński, *Od strajków sierpniowych...*, s. 43.

⁶⁴ T. Jakubek, *Istota powołania...*, s. 10; T. Chinciński, „*Noteć*” *przeciwko...*, s. 79.

⁶⁵ AIPN By, 077/377, t. 4, Meldunek z 17 III 1981 r., k. 95–96.

⁶⁶ APB, KW PZPR, 51/VII/461, Informacja o przebiegu strajku okupacyjnego rozpoczętego w dniu 16 III 1981 w lokalu Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy przy ul. Dworcowej 87, 17 III 1981 r., k. 49.

⁶⁷ *Ibidem*, k. 46.

⁶⁸ A. Kuś, *Od chłopów się zaczęło...*, s. 8.

z okolic Piły, Poznania i Torunia⁶⁹. 23 marca 1981 roku w gmachu miało przebywać sto osiemdziesiąt osób, w tym delegacje rolników z kilkunastu województw, zwykle dwu- lub trzyosobowe. Jednocześnie sugerowano, iż ze względu na ograniczenia lokalowe, nie będzie się przyjmować nowych strajkujących⁷⁰.

Kilka godzin po rozpoczęciu strajku, ok. godziny 16.30 budynek WK ZSL został oflagowany, wywieszono transparent z napisem „Strajk okupacyjny”⁷¹. Z czasem zaczynały pojawiać się także inne transparenty. W oczekiwaniu na kolejną delegację rządową 14 kwietnia 1981 r. wywieszono następujące hasła: „Szanuję chłopą jak siebie samego, bo pełen talerz zależy od niego”, „Oj jada, jada, tylko, że ich nie widać”, „Witamy Komisję Rządową”, „Wycieczki niemiłe widziane”⁷². Na budynku zainstalowano aparaturę nagłaśniającą. Służyła ona nie tylko do transmitowania wypowiedzi strajkujących, ale i do transmitowania rozmów z komisją rządową czy relacji z obrad WRN z 19 marca 1981 r. Przez głośniki nadawano także pieśni religijne, odczytywano komunikaty wydawane i regularnie kolportowane przez KS.

Trzeci dzień strajku przebiegał w atmosferze oczekiwania na przyjazd delegacji rządowej i komisji CZKR, przy czym wojewoda Roman Bąk nie przekazał strajkującym żadnych informacji na ten temat. Około godz. 12.00 zorganizowano naradę na temat kontynuowania akcji protestacyjnej, w której udział wzięli Roman Bartoszcze, Stanisław Mojzesowicz, Jan Kułaj, Jan Rulewski, Krzysztof Gotowski, doradca NSZZ RI „Solidarność” dr Błażej Wierzbowski, proboszcz parafii Matki Boskiej Częstochowskiej w Bydgoszczy ks. Bogusław Jerzycki. Na spotkaniu omawiano także sprawy, które miały być przedstawiane 19 marca 1981 r. na sesji WRN. O godz. 14.15 odbyła się konferencja prasowa, którą poprowadził przewodniczący OKS Roman Bartoszcze. Obecne były redakcje PAP, Polskiego Radia, „Trybuny Ludu”, „Dziennika Ludowego”, „Przeglądu Techniczno-Innowacyjnego”, „Kujaw”, „Zielonego Sztandaru”, „Niezależności”, „Faktów”, „Ilustrowanego Kuriera Polskiego”, „Newsweeka” z USA oraz francuskiej „Sipa Press”. Podobnie jak posiedzenie, konferencja transmitowana była przez megafon na zewnątrz okupowanego budynku⁷³. Rozmowy dotyczyły przede wszystkim przebiegu i perspektyw strajku chłopskiego oraz problemów chłopskiego związku zawodowego i kółek rolniczych. Jednocześnie zebrani redaktorzy odpowiadali na pytania strajkujących dotyczące różnego rodzaju informacji, jakie na temat strajku ukazują się na łamach prasy i na antenie Polskiego Radia⁷⁴.

⁶⁹ T. Chinciński, *Od strajków sierpniowych...*, s. 44.

⁷⁰ AIPN By, 069/1376, t. 2, Notatka służbowa z 21 III 1981 r., k. 95; *ibidem*, Notatka służbowa z 23 III 1981 r., k. 95.

⁷¹ AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 16 III 1981 r., k. 29.

⁷² AIPN By, 077/337, t. 5, Meldunek z 14 IV 1981 r., k. 67.

⁷³ AIPN By, 069/1376, t. 2, Komunikat Komitetu Strajkowego z 19 III 1981 r., k. 446.

⁷⁴ APB, KW PZPR, 51/VII/461, Informacja o przebiegu strajku okupacyjnego rozpoczętego w dniu 16 III 1981 w lokalu Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy przy ul. Dworcowej 87, 17 III 1981 r., k. 50.

Przed budynkiem WK ZSL przez cały okres trwania strajku gromadzili się mieszkańcy Bydgoszczy i okolic. Ich liczbę oceniano różnie, w zależności od pory dnia i wydarzeń mających miejsce w samym budynku, od pięćdziesięciu do nawet tysiąca osób. Zgromadzeni przed budynkiem swoją obecnością wspierali strajkujących, wysłuchiwali komunikatów, uczestniczyli także w mszach św. odprawianych regularnie w budynku WK ZSL. Kapelanem, którego poproszono o opiekę nad strajkującymi, był ksiądz B. Jerzycki⁷⁵. Msze odprawiali także inni duchowni; 23 i 25 marca mszę św. z kazaniem odprawił biskup Jan Czerniak⁷⁶, zaś w inne dni ks. Antoni Majchrzak⁷⁷ i ks. Bronisław Kaczmarek⁷⁸.

Dnia 21 marca 1981 r. we mszy św. odprawionej przez ks. Bogusława Jerzyckiego, podczas której kazanie wygłosił ks. Tadeusz Dzięgiel, uczestniczył Lech Wałęsa, który w tym dniu odwiedził strajkujących rolników. Przed budynkiem miało się zgromadzić wówczas ok. tysiąca osób⁷⁹. Zwykle po zakończeniu mszy śpiewano pieśni religijne i *Rotę*⁸⁰. Jak wyżej wspomniano przed budynkiem regularnie kolportowano ulotki i komunikaty wydawane przez KS. Zorganizowano biuro informacyjne, którego prowadzenie powierzono Eleonorze Kurowskiej, zaś osobą upoważnioną do udzielania wywiadów prasowych oraz współredagowania komunikatów i oświadczeń KS był Tadeusz Jakubek⁸¹. Inną formą informowania bydgoszczan o sytuacji i powodach strajku miały być organizowane w zakładach pracy spotkania informacyjne z robotnikami⁸². Wyrazem poparcia mieszkańców Bydgoszczy dla strajkujących była z całą pewnością ich ofiarność. Ofiarodawców przybywało z dnia na dzień. Przywożono mięso, piekarze dostarczali świeże pieczywo, przynoszono herbatę, napoje, kompoty, owoce, warzywa⁸³. Zbiórki żywności dla strajkujących rolników organizowano także w podbydgoskich wsiach, często zajmowały się tym żony strajkujących działaczy chłopskich⁸⁴. Pomoc dotyczyła nie tylko produktów żywnościowych. Zorganizowano także zbiórkę koców, śpiworów i pieniędzy⁸⁵. Sąsiedzi pomagali rodzinom strajkujących działaczy w pracach polowych i domowych w ich gospodarstwach⁸⁶.

⁷⁵ W. Hatka, *Oblicze ziemi...*, s. 66. Według Antoniego Kusia ks. Jerzycki msze św. dla strajkujących odprawiał codziennie o godz. 6.00 rano. Zob. A. Kuś, *Od chłopów się zaczęło...*, s. 10. W meldunkach SB odnaleźć można informacje o mszach popołudniowych.

⁷⁶ AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 25 III 1981 r., k. 201.

⁷⁷ *Ibidem*, Meldunek z 27 III 1981 r., k. 222.

⁷⁸ AIPN By, 069/1376, t. 2, Notatka służbowa z 26 III 1981 r., k. 95.

⁷⁹ AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 21 III 1981 r., k. 136.

⁸⁰ AIPN By, 069/1376, t. 2, Notatka służbowa z 23 III 1981 r., k. 94.

⁸¹ T. Samselski, *Nakło, Mrocza i Sadki...*, s. 94; W. Hatka, *Oblicze ziemi...*, s. 66.

⁸² A. Kuś, *Od chłopów się zaczęło...*, s. 11.

⁸³ Do gromadzenia przynoszonej żywności i sporządzania posiłków wykorzystywano znajdującą się w budynku kuchnię i stołówkę ZSL.

⁸⁴ AIPN By, 069/1376, t. 2, Notatka służbowa, 17 III 1981 r., k. 56.

⁸⁵ A. Kuś, *Od chłopów się zaczęło...*, s. 8.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 8; AIPN By, 069/1376, t. 2, Notatka służbowa z 18 III 1981 r., k. 13.

Istotnym zagadnieniem podczas strajku była kwestia bezpieczeństwa strajkujących i osób pracujących w budynku WK ZSL. Przedstawiciele KS już w pierwszych godzinach strajku zapewnili sekretarza WK ZSL Duraja, że w czasie trwającego strajku zabezpieczą ład i porządek w zajmowanych pomieszczeniach⁸⁷. Podobne gwarancje dał również przewodniczący OKS Jan Kułaj⁸⁸. Z ramienia działaczy chłopskich za kwestie związane z bezpieczeństwem rolników przebywających w budynku miał odpowiadać Zbigniew Gedowski⁸⁹. W obawie przed ewentualnymi prowokacjami wprowadzono przepustki, kontrolowano wchodzących i wychodzących z budynku⁹⁰. Nieprawdziwe są jednak twierdzenia, że budynek został zamknięty przez strajkujących od środka⁹¹. Bardziej wzmoczone środki bezpieczeństwa miano zastosować w nocy z 19 na 20 marca 1981 r., kiedy to wzmocniono posterunki i przygotowano sprzęt do ewentualnej barykady drzwi⁹². Z notatek służbowych wynika, iż już w pierwszych dniach KS zgromadził w piwnicy większą ilość trzonek od narzędzi rolniczych (szpadli, łopat, młotków), które miały posłużyć strajkującym do obrony w czasie ewentualnego ataku ze strony MO⁹³. Strajkujący musieli liczyć się z ewentualnością użycia siły przez służby porządkowe. Z całą pewnością chcieli jednak uniknąć jakichkolwiek działań mogących sprowokować władze do podjęcia kroków z użyciem siły. Według niepotwierdzonych informacji zorganizowano nawet dwuosobowe patrole w rejonie budynków KW i KM MO celem informowania strajkujących o wyjazdach większej ilości pojazdów z tych budynków. Prawdopodobnie w wypadku interwencji w okupowanym budynku wsparcia udzielić im mieli pracownicy ZNTK i „Eltry”⁹⁴. Faktem jest także, iż Zbigniew Gedowski po zajęciu budynku WK ZSL wydał polecenie gotowości strajkowej pracownikom PKP w Inowrocławiu, którzy w razie ewentualnego ataku sił porządkowych na przebywających w bydgoskim budynku WK ZSL w chłopów mieli zablokować węzeł kolejowy w Inowrocławiu⁹⁵.

Natychmiast po rozpoczęciu strajku okupacyjnego w Bydgoszczy do działania przystąpił naturalnie resort spraw wewnętrznych. Dokonawszy rozpoznania sytuacji przygotowano plan działania o kryptonimie „Noteć”, a do miasta skierowano batalion operacyjny i pluton specjalny ZOMO z KW MO z Poznania. Celem akcji miało być wyprowadzenie osób okupujących budynek przy zastosowaniu środków przymusu. Mimo że przeprowadzone w pierwszych dniach strajku roz-

⁸⁷ AIPN By, 077/377, t. 4, Meldunek z 17 III 1981 r., k. 93–94.

⁸⁸ AIPN By, 069/1376, t. 2, Notatka służbowa z 21 III 1981 r., k. 29.

⁸⁹ Zbigniew Gedowski początkowo związany z „Solidarnością” robotniczą, od października – listopada 1980 r. włączył się do starań rolników o utworzenie związku zawodowego. Zob. przyp. 12.

⁹⁰ A. Kuś, *Od chłopów się zaczęło...*, s. 10.

⁹¹ T. Chinciński, *Od strajków sierpniowych...*, s. 45.

⁹² A. Kuś, *Od chłopów się zaczęło...*, s. 12.

⁹³ AIPN By, 069/1376, t. 2, Notatka służbowa z 23 III 1981 r., k. 28.

⁹⁴ *Ibidem*, Meldunek z 17 III 1981 r., k. 55.

⁹⁵ Relacja Z. Gedowskiego z 8 XII 2009 r., w zbiorach autora; M. Fifer, *Geneza i działalność...*, s. 111.

mowy z rolnikami zakończyły się fiaskiem, nie zdecydowano się na podjęcie wspomnianej akcji. Powodem miała być obawa przed czynnym oporem ze strony protestujących chłopów. W notatce służbowej płk. Jana Wielocha przeczytać można, że „okupujący zabarykadowali drzwi, wymienili zamki oraz uzbroili się w łomy, siekiery itp.”, a tym samym gotowi są do odparcia ataku. Co ciekawe, o tego typu działaniach ze strony strajkujących rolników nie wspominają meldunki płk. Zenona Dryndy, zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB⁹⁶. Inny podawany wówczas powód niepodjęcia działań przez służby porządkowe to brak formalnej prośby ze strony działaczy ZSL skierowanej do milicji o pomoc w usunięciu siłą rolników okupujących budynki⁹⁷. Co więcej, plenum ZSL obradujące w dniu następnym, tj. 20 marca 1981 r., w obecności działaczy NSZZ RI „Solidarność” z Janem Kułajem na czele, większością głosów zaakceptowało żądania i postulaty strajkujących rolników⁹⁸.

Stefan Pastuszewski twierdzi, iż strajk chłopski zamierzano przerwać po zakończeniu sesji WRN. Takim działaniem tłumaczy ponaglenia wicewojewodów oraz niecierpliwość dowodzącego siłami porządkowymi mjr. Henryka Bednarka, by jak najszybciej salę sesyjną bydgoskiej WRN opuścili radni i przedstawiciele „Solidarności”. Można przypuszczać, że początek wyrzucania chłopów z gmachu WK ZSL planowano na czwartek, około godziny 23⁰⁰. Późna pora gwarantować miała uniknięcie zbyt wielu świadków oraz ulicznych bójek. Spodziewano się jednak, że może dojść do zamieszek, dlatego też miano przygotować puste cele w areszcie śledczym. Tym, którzy zdecydowaliby się na dobrowolne opuszczenie siedziby WK ZSL, przygotowany został transport do domów⁹⁹. Rozwój wydarzeń w dniach następnych sprawił, że również na te działania władze się nie zdecydowały.

Od samego niemal początku chłopscy działacze z województwa bydgoskiego mogli liczyć na pomoc i wsparcie płynące ze środowiska „Solidarności” robotniczej. I nie chodziło tylko o gesty sympatii ze strony poszczególnych członków NSZZ „Solidarność”, ale przede wszystkim o oficjalne poparcie oraz realną pomoc od bydgoskiego MKZ. Udostępniono „Solidarności Chłopskiej” pomieszczenia w siedzibie MKZ, następnie oddelegowano pracowników MKZ do pomocy działaczom chłopskim. Początkowo był to Mariusz Łabentowicz, a później także Stanisław Lewandowski. W czasie trwania strajku okupacyjnego w siedzibie WK ZSL udzielano rolnikom rad i wskazówek odnośnie prowadzenia rozmów z władzami, a stały kontakt ze strajkującymi utrzymywał przedstawiciel MKZ Krzysztof Gotowski, który nie tylko uczestniczył 8 marca 1981 r. w zjeź-

⁹⁶ T. Chinciński, „*Noteć*” przeciwko..., s. 80.

⁹⁷ *Ibidem*; s. 79–80; A. Paczkowski, *Droga do „mniejszego zła”*. Strategia i taktyka obozu władzy lipiec 1980–czerwiec 1981, Kraków 2002, s. 148–149.

⁹⁸ AIPN By, 069/1376, t. 2, Notatka służbowa z 21 III 1981 r., k. 29.

⁹⁹ S. Pastuszewski, *Tak mogło być, Bydgoski marzec. Zapis dokumentalny*, Bydgoszcz 1981, s. 5–7; M. Fifer, *Geneza i działalność...*, s. 121.

dzie WZKR, ale i wiele czasu spędzał w okupowanej siedzibie WK ZSL.¹⁰⁰ „Solidarność” zapewniała jednocześnie, że użycie jakiegokolwiek siły wobec protestujących zostanie odebrane jako atak na cały związek i zakończy się podjęciem akcji protestacyjnej ze strajkiem włącznie¹⁰¹. Związek aktywnie włączył się w akcję propagandową i informacyjną związaną ze strajkiem okupacyjnym. Plakaty ogłaszające strajk i komunikaty powielane były w drukarni MKZ i rozprowadzane częściowo przez działaczy „Solidarność”¹⁰². Do zakładów pracy przesłano telex, w którym wezwano członków związku do zgromadzenia się przed gmachem Urzędu Wojewódzkiego 19 marca 1981 r. o godz. 14.00, kiedy to na posiedzeniu WRN miały być poruszane kwestie sytuacji społeczno-prawnej rolników indywidualnych i wyżywienia narodu¹⁰³. Naturalnie nie była to pomoc jednostronna. Rolnicy ze swojej strony zobowiązali się do udzielania wsparcia działaczom robotniczej „Solidarność”, wspierając swoją obecnością organizowane przez nich strajki¹⁰⁴.

19 marca 1981 r. dwudziestu ośmiu przedstawicieli „Solidarność” i kilku towarzyszących im delegatów protestujących chłopów udało się do Urzędu Wojewódzkiego na posiedzenie WRN. Wśród przedstawicieli „Solidarność Chłopskiej” znaleźli się Marek Gawinecki, Marek Klonecki, Edmund Marciniak, Tadeusz Szymańczak i Michał Bartoszcze¹⁰⁵. Sprawy rolnictwa miał omówić Michał Bartoszcze, delegaci NSZZ „Solidarność” mieli przedstawić sytuację związaną ze strajkiem okupacyjnym chłopów w gmachu WK ZSL w Bydgoszczy. Zagadnienia prawne dotyczące rejestracji związku rolniczego zreferować miał Romuald Kukołowicz, wysłannik prymasa Polski¹⁰⁶. Niestety, obrady WRN nie potoczyły się zgodnie z przyjętym programem sesji. Złamanie obietnicy dopuszczenia delegatów „Solidarność” do głosu wywołało ich oburzenie. W efekcie końcowym, wobec odmowy opuszczenia sali przez wspomnianych delegatów, użyto wobec nich siły. W rezultacie akcji milicyjnej trzech związkowców doznało obrażeń i znalazło się w szpitalu. Działania władz wywołały poruszenie nie tylko w Bydgoszczy, ale w całym kraju. Skutkiem tego było ogłoszenie przez władze NSZZ „Solidarność” w nocy z 19 na 20 marca stanu gotowości strajkowej¹⁰⁷.

¹⁰⁰ AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 16 III 1981 r., k. 85–88.

¹⁰¹ K. Osiński, *Zarys dziejów NSZZ „Solidarność” Regionu Bydgoskiego (1980–1990)*, Gdańsk 2010, s. 54.

¹⁰² AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 16 III 1981 r., k. 85–88.

¹⁰³ APB, KW PZPR, 51/VII/461, Informacja o przebiegu strajku okupacyjnego rozpoczętego w dniu 16 III 1981 w lokalu Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy przy ul. Dworcowej 87, 17 III 1981 r., k. 50.

¹⁰⁴ M. Fifer, *Geneza i działalność...*, s. 77.

¹⁰⁵ AIPN By, 99/50, t. 8, Wykaz przedstawicieli „Solidarność” na sesji WRN z 19 III 1981 r., k. 37; M. Fifer, *Geneza i działalność...*, s. 107–108.

¹⁰⁶ *Ibidem*, s. 102–103.

¹⁰⁷ Szerzej na temat samych wydarzeń podczas sesji WRN w Bydgoszczy 19 III 1981 r. zob. K. Osiński, P. Rybarczyk, *Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, t. 1: Monografia, Bydgoszcz–Gdańsk–Warszawa 2013; T. Chinciński, *W cieniu...*; W. Pisarek, W. Tyrański, *Wydarzenia*

Wydarzenia podczas sesji WRN stały się tematem numer jeden w Bydgoszczy i w całym kraju w następnych kilkunastu dniach. Wydawać się mogło, że usunęły one w cień sprawy chłopskie i strajk okupacyjny w budynku WK ZSL. Faktem jest jednak, że skupiono się wówczas nie na zakończeniu strajku, a na rozwiązaniu tzw. kryzysu bydgoskiego, będącego efektem zajść podczas wspomnianej sesji, i zażegnaniu groźby strajku powszechnego, który w wyniku załamania się rozmów mogła ogłosić NSZZ „Solidarność”. Warto jednak pamiętać, że powstały konflikt w znacznym stopniu pomógł rolnikom. Dziennikarze, pisząc o wydarzeniach bydgoskich, okolicznościach i przyczynach zajść w Urzędzie Wojewódzkim, rozpisywali się także o rozpoczętym kilka dni wcześniej strajku okupacyjnym rolników indywidualnych¹⁰⁸.

O strajkujących chłopach nie zapomniała „Solidarność” podczas negocjacji z rządem, domagając się zagwarantowania rolnikom indywidualnym prawa do zrzeszania się w związkach zawodowych. Temat ten poruszany był podczas nadzwyczajnego posiedzenia KKP NSZZ „Solidarność” w Bydgoszczy 23 i 24 marca 1981 r.¹⁰⁹ W zaistniałej sytuacji chłopi tym bardziej nie zmięli i nie ustępowali i zakończyli strajku, stanowczo żądając przyjazdu na rozmowy delegacji rządowej. Pamiętajmy, że jednym z poszkodowanych podczas sesji WRN był Michał Bartoszcze, ojciec Romana, przewodniczącego wojewódzkiego NSZZ RI „Solidarność” i członka OKS.

Duchowego i moralnego wsparcia udzielał strajkującym Kościół katolicki. 21 marca po południu na prośbę strajkujących ks. Jerzycki odprawił w budynku WK ZSL w ich intencji mszę św. Podczas kazania wygłoszonego przez ks. Tadeusza Dzięgła i po zakończeniu nabożeństwa duchowni nawoływali do zachowania rozsądku i spokoju, wskazując jednocześnie na potrzebę dalszego dialogu. Warto dodać, że w mszy św. wzięło udział około osiemdziesięciu osób przebywających w gmachu, w tym Lech Wałęsa, i około 1 tys. osób przebywających w tym czasie na zewnątrz budynku¹¹⁰. Następnego dnia na zaproszenie strajkujących do Bydgoszczy przybył bp Jan Michalski, który odprawił mszę św. Jednakże wskutek interwencji prymasa odbyła się ona w Bazylice św. Wincenego à Paulo, a nie, jak postulowali działacze „Solidarności”, na Starym Rynku.

bydgoskie w relacjach prasowych, „Zeszyty Prasoznawcze” 1981, nr 4; K. Czabański, *Bydgoszcz – marzec 1981; dokumenty, komentarze, relacje*, Warszawa 1987; J. Niemczyk, *Rekonstrukcja wydarzeń w gmachu Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z 19 marca 1981 roku*, „Kronika Bydgoska” 1991, t. 13; K. Grysińska, *Obraz wydarzeń marcowych 1981 roku w Bydgoszczy w mediach*, „Kronika Bydgoska” 2005, t. 26; J. Wenderlich, E. Lubiewska, *Nasza wolność. Bydgoski Marzec. Kalendrium wydarzeń*, Bydgoszcz 2007.

¹⁰⁸ *Strajk w WK ZSL trwa już tydzień*, „Dziennik Wieczorny”, 23 III 1981; *U protestujących rolników*, „Gazeta Pomorska”, 25 III 1981; S. Zwoliński, *Bydgoszcz – 26 marca*, „Fakty” 1981, nr 14, 4; E. Kapica, A. L. Skarbek-Malczewski, *Bydgoszcz – zapis wydarzeń*, „Kierunki” 1981, nr 15; S.G. Łyś, *My tu czekamy*, „Tygodnik Solidarność” 1981, nr 3.

¹⁰⁹ M. Fifer, *Geneza i działalność...*, s. 85.

¹¹⁰ AIPN By, 077/337, t. 3, Meldunek z 21 III 1981 r., k. 135; *ibidem*, Meldunek z 22 III 1981 r., k. 136; AIPN By, 069/1376, t. 2, Notatka służbowa z 21 III 1981 r., k. 95.

Wieczorem, ok. godz. 20.00 biskup udał się do gmachu WK ZSL spędzając ze strajkującymi ponad godzinę. Szczególnie ważny był dla nich fakt, iż duchowny publicznie poparł „Solidarność Chłopską” i konieczność jej rejestracji¹¹¹. Duże wrażenie na strajkujących wywarła z całą pewnością także wcześniejsza wizyta bpa Jana Michalskiego, którą złożył im jeszcze w nocy z 19 na 20 marca 1981 r., kiedy to w imieniu prymasa apelował do strajkujących o zachowanie spokoju i cierpliwości¹¹².

Tego samego dnia, tj. 21 marca 1981 r. odbyło się posiedzenie prezydium WK ZSL i OKS NSZZ RI „Solidarność”. Podczas rozmów przedstawiciele OKS NSZZ RI „Solidarność” domagali się 10 mandatów na mający odbyć się w Warszawie zjazd CZKR¹¹³. Niestety, mandatów nie uzyskano. Wówczas to Stanisław Mojzesowicz miał przeprowadzić rozmowy z wybranymi już delegatami na zjazd i zwrócić się do nich z propozycją, by dodatkowo zabrano jego oraz członka NSZZ RI „Solidarność” i Rady WZKiOR Kazimierza Landowskiego na zjazd w charakterze obserwatorów. W wyniku dyskusji delegaci propozycję tę przyjęli¹¹⁴.

24 marca 1981 r. podczas obrad Nadzwyczajnego Zjazdu KKP przewodniczący OKS NSZZ RI „Solidarność” Roman Bartoszcze zwrócił się z prośbą o pomoc dla strajkujących rolników. Uzyskał wówczas zapewnienie, że NSZZ „Solidarność” przy okazji załatwiania własnych spraw będzie występować również z pełnym poparciem dla rolników¹¹⁵. Z kolei 25 marca 1981 r. prezes WZKR Stanisław Mojzesowicz wraz z członkami zarządu zwrócił się do Wydziału Spraw Administracyjno-Społecznych w Bydgoszczy celem zgłoszenia do zarejestrowania WZKR jako zrzeszenia rolników indywidualnych¹¹⁶. Tego samego dnia do strajkujących przybył ks. Bogusław Jerzycki z dwoma przedstawicielami PZKS i zaproponował strajkującym, by się oddali pod opiekę biskupa i zakończyli strajk. W zamian kuria obiecywała podjąć działania zmierzające do zarejestrowania NSZZ RI „Solidarność”. W związku z powyższą propozycją doszło wśród strajkujących do rozbieżności. Roman Bartoszcze wyraźnie sprzeciwił się tej propozycji, natomiast pełne uznanie uzyskała ona u Witolda Hatki, który w późniejszym czasie wraz z pięcioma rolnikami udał się do prymasa celem jej przedyskutowania.¹¹⁷

Kontynuowane były jednocześnie rozmowy pomiędzy przedstawicielami obydwu organizacji zrzeszających kółka rolnicze. W dniu 28 marca 1981 r. Stanisław Mojzesowicz uzgodnił z wiceprezesem WZKiOR Wiśniewskim, że w bu-

¹¹¹ AIPN By, 077/337, t. 3, Meldunek z 22 III 1981 r., k. 143.

¹¹² *Ibidem*, Meldunek z 20 III 1981 r., k. 133; W. Hatka, *Oblicze ziemi...*, s. 69; A. Kuś, *Od chłopów się zaczęło...*, s. 12; M. Fifer, *Geneza i działalność...*, s. 123.

¹¹³ AIPN By, 069/1376, t. 2, Notatka służbowa z 22 III 1981 r., k. 10.

¹¹⁴ *Ibidem*, Notatka służbowa z 23 III 1981 r., k. 17.

¹¹⁵ AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 24 III 1981 r., k. 176.

¹¹⁶ *Ibidem*, Meldunek z 25 III 1981 r., k. 194.

¹¹⁷ *Ibidem*, k. 198.

dynku WZKR w dniu 2 kwietnia 1981 roku odbędzie się wspólne spotkanie rad WZKR i WZKiOR¹¹⁸.

Kryzys bydgoski formalnie zakończył się 30 marca 1981 r. podpisaniem porozumienia. Władze zgodziły się nie kwestionować legalności działań komitetów założycielskich rolniczej „Solidarności”, nie szykanować uczestników strajku okupacyjnego, obiecały odszukać i ukarać winnych wydarzeń z 19 marca 1981 r., zaś „Solidarność” zrezygnowała ze strajku generalnego¹¹⁹. Porozumienie nie rozwiązywało problemu rejestracji „Solidarności” rolniczej, którym miano się zajmować w toku dalszych negocjacji¹²⁰. W samej Bydgoszczy po odwołaniu strajku generalnego trwała nadal okupacja gmachu WK ZSL. Władze wydawały się być coraz bardziej skłonne do ustępstw wobec rolników, niemniej na ich sfinalizowanie przyszło strajkującym czekać jeszcze ponad dwa tygodnie.

3 kwietnia 1981 r. w godzinach popołudniowych, w atmosferze wyczekiwania, przybyła do Bydgoszczy komisja rządowa pod przewodnictwem wiceministra rolnictwa Andrzeja Kacały¹²¹. Na budynku WK ZSL umieszczono transparenty z napisem „Czekamy”, zaś ekipa z WUT zainstalowała głośniki dużej mocy, które miały być wykorzystane do transmisji rozmów strajkujących z członkami komisji. Uczestnicy strajku utrwaliли obrady na taśmach magnetofonowych i magnetowidowych, a następnego dnia odtwarzali przebieg rozmów przez głośniki. Do strajkujących rolników przybyła także trzyosobowa delegacja NSZZ „Solidarność” z Warszawy w składzie: Łukasz Abgarowicz, Krystyna Laskowska, Jerzy Buława. Niestety, rozmowy nie przyniosły pożądanych rezultatów, gdyż komisja rządowa nie posiadała stosownych uprawnień¹²².

Następnego dnia Stanisław Mojzesowicz poprosił kierownictwo WZKiOR w Bydgoszczy o umożliwienie mu odbycia spotkania z pracownikami tej instytucji celem przekazania im informacji o przebiegu rozmów z komisją rządową. Do godzinnego spotkania doszło 6 kwietnia 1981 r. Brało w nim udział około 40 osób. Jednocześnie Stanisław Mojzesowicz uzgodnił z przewodniczącym rady WZKiOR Klemensem Kalinowskim, że w dniu 13 kwietnia 1981 r. odbędzie się wspólne spotkanie rady WZKR z radą WZKiOR. Ustalono, że udział w nim weźmie po czterdzieści jeden osób z każdej strony. Celem spotkania miało być omówienie realizacji porozumienia podpisanego przez przedstawicieli obu rad 17 marca oraz porozumienia podpisanego przez Mojzesowicza i Kalinowskiego 6 kwietnia, które to zawierało następujące ustalenia: odbycie wspomnianego już wspólnego posiedzenia, przedstawienie wspólnej propozycji wersji statutów obu rad, omówienie sprawy prowadzenia nadzwyczajnych gminnych zjazdów delegatów kółek rolniczych oraz spraw organizacyjnych związanych z przeprowa-

¹¹⁸ *Ibidem*, Meldunek z 28 III 1981 r., k. 223.

¹¹⁹ K. Osiński, *Zarys dziejów...*, s. 59.

¹²⁰ T. Chinciński, *Od strajków sierpniowych...*, s. 63.

¹²¹ AIPN By, 077/337, t. 5, Komunikat Komitetu Strajkowego z 3 IV 1981 r., k. 22.

¹²² AIPN By, 077/337, t. 4, Meldunek z 3 IV 1981 r., k. 11; *ibidem*, Meldunek z 4 IV 1981 r., k. 20; *ibidem*, Meldunek z 5 IV 1981 r., k. 27.

dzeniem zjazdu wojewódzkiego delegatów kółek rolniczych, powołanie rzecznika ds. nadzoru i kontroli całokształtu pracy obydwu związków, a także odwołanie prezesa Zarządu WZKiOR – Andrzeja Matuszczaka i WZKR – Stanisława Mojzesowicza¹²³. Niestety, podczas narady członków rady WZKiOR, która odbyła się 9 kwietnia 1981 r. i w której uczestniczył mimo braku zaproszenia Stanisław Mojzesowicz, nie wyrażono zgody na wspólne spotkanie z radą WZKR. Odmowę uzasadniono brakiem powodu do spotkania¹²⁴.

Jednym z punktów obrad OKZ NSZZ RI „Solidarność”, które odbyły się w siedzibie bydgoskiego MKZ w dniu 12 kwietnia 1981 r. było ustalenie stanowiska związku wobec WZKiOR, CZKiOR oraz kółek rolniczych. Obradom, na które przybyli doradca prymasa dr Kukołowicz oraz prof. Stelmachowski z Warszawy, przewodniczył Roman Bartoszcze¹²⁵. W międzyczasie, 6 kwietnia 1981 r., do strajkujących rolników przybył Kazimierz Barcikowski wraz z marszałkiem Sejmu Stanisławem Gucwą. Efektem spotkania był kompromis. Rolnicza „Solidarność” w zamian za zgodę rządu na jej rejestrację uzna w swoim statucie przewodnią rolę PZPR w państwie i polityczną rolę ZSL w sprawach wsi i rolnictwa¹²⁶.

Uczestnicy strajku w przypadku niespełnienia ich żądań planowali nie przerywać strajku, nawet ze względu na nadchodzące święta wielkanocne. Co więcej, oświadczyli, że w okresie świąt spodziewają się licznych odwiedzin znajomych i rodziny. Ociąganie się strony rządowej z podjęciem rozmów ze strajkującymi było bardzo źle odbierane w środowisku wiejskim. Zdaniem rolników był to ewidentny przejaw lekceważenia przez władze państwowe problemów wsi. W konsekwencji podjęta została kolejna inicjatywa. 16 kwietnia 1981 r. o godz. 7.00 rano grupa około pięćdziesięciu rolników z rejonu inowrocławskiego i piętnastu rolników z grupy okupującej budynek WK ZSL w Bydgoszczy wzięła udział w mszy odprawionej w kościele NMP w Inowrocławiu, zaś w godzinach południowych w budynku ZSL w Inowrocławiu kilkudziesięciu rolników rozpoczęło strajk głodowy. Przewodniczącym komitetu strajkowego został Marek Wójcik ze wsi Orłowo, zaś jednym z jego członków Piotr Bartoszcze. Podjęty strajk był protestem wobec niepodjęcia przez komisję rządową rozmów ze strajkującymi w Bydgoszczy¹²⁷. Tego samego dnia wieczorem w Bydgoszczy o godzinie 22.45 podjęte zostały po raz kolejny rozmowy pomiędzy strajkującymi a komisją rządową z ministrem Stanisławem Cioskiem na czele.

¹²³ *Ibidem*, Meldunek z 6 IV 1981 r., k. 32; *ibidem*, Meldunek z 7 IV 1981 r., k. 34. Według innych źródeł spotkanie odbyło się w dniu 4 IV 1981 r. Zob. zbiory Tadeusza Jakubka, Ustalenia ze spotkania przedstawicieli WZKiOR i WZKR w dniu 4 IV 1981 r.

¹²⁴ AIPN By, 077/337, t. 5, Meldunek z 10 IV 1981 r., k. 47.

¹²⁵ *Ibidem*, Meldunek z 12 IV 1981 r., k. 58.

¹²⁶ T. Chinciński, *Od strajków sierpniowych...*, s. 63.

¹²⁷ AIPN By, 077/337, t. 5, Meldunek z 16 IV 1981 r., k. 73–74; J. Brodziński, *Strajk głodowy rolników z Inowrocławia*, „Gazeta Pomorska”, 21 IV 1981.

W tym czasie do budynku przybyli także przewodniczący OKZ NSZZ RI „Solidarność” Jan Kułaj, prof. Andrzej Stelmachowski oraz przedstawiciele bydgoskiego MKZ, w tym Jan Rulewski. Podczas rozmów trwających do około 4 rano opracowano pierwszą wersję tekstu porozumienia, która miała być przedmiotem dalszych negocjacji i dyskusji¹²⁸. Rozmowy wznowiono następnego dnia około godziny 15.00. Niecałą godzinę później podpisane zostało porozumienie końcowe pomiędzy komisją rządową a OKS NSZZ RI¹²⁹. Porozumienie w imieniu strony rządowej podpisali minister Stanisław Ciosek, podsekretarz Andrzej Kacała, Zbigniew Piesiewicz oraz Ludwik Skowronek. Ze strony OKS NSZZ RI podpisy złożyli: Michał Bartoszcze, Piotr Bartoszcze, Roman Bartoszcze, Ryszard Drozdowicz, Kazimierz Dudek, Jerzy Goryński, Witold Hatka, Telesfor Horodecki, Eugeniusz Kowalski, Tadeusz Kwiaton, Józef Liszewski, Kamil Matuszewski, Urban Matuszewski, Kazimiera Micherda, Stanisław Mojzesowicz, Czesław Nowosad, Marek Pasturczak, Stanisław Piotrowski, Wojciech Piwnicki, Andrzej Raniszewski, Tadeusz Szymańczak, Józef Ważbiński, Andrzej Wołowski, Waleria Wójcik, Michał Zajac. OKZ NSZZ RI „Solidarność” reprezentowali: Artur Balazs, Piotr Baumgart, Andrzej Chałupnik, Stanisław Janisz, Gabriel Janowski, Henryk Kapsa, Henryk Kazimierski, Jan Kułaj, Wojciech Obernikowicz, Józef Ślisz. KKP NSZZ „Solidarność” reprezentowali: Krzysztof Gotowski, Jan Rulewski, Stanisław Wądołowski. W imieniu bydgoskiego MKZ NSZZ „Solidarność” porozumienie podpisali: Stanisław Lewandowski i Mariusz Łabentowicz¹³⁰. Zgodnie z warunkami porozumienia rząd miał zwrócić się do Sejmu PRL o stworzenie podstaw prawnych do zarejestrowania NSZZ RI „Solidarność”. Wstępny termin rejestracji ustalono na 10 maja 1981 r., zaś do tego czasu rolnicy mieli zagwarantowaną możliwość prowadzenia działalności związkowej bez jakichkolwiek przeszkód. Rolnicy biorący udział w strajku uzyskali także gwarancje

¹²⁸ AIPN By, 077/337, t. 5, Meldunek z 17 IV 1981 r., k. 80–81. Wówczas to wg wykazu przesłanego do władz warszawskich do osób stale przebywających w okupowanym budynku należeli: Jan Banaszczak (Niemcz, gm. Osielesko), Piotr Bartoszcze (Sławęcín, gm. Inowrocław), Roman Bartoszcze (Sławęcín, gm. Inowrocław), Zdzisław Burczyński (Luczkówko, gm. Pruszcz Pomorski), Andrzej Chrzanowski (Zakrzewska Osada, gm. Więcbork), Józef Dernoga (Ludzisko, gm. Inowrocław), Tadeusz Drażyk (Bolumin, gm. Dąbrowa Chełmińska), Kazimierz Dudek (Kołuda Wielka, gm. Inowrocław), Władysław Dudek (Olszewice, gm. Inowrocław), Zbigniew Gedowski (Inowrocław), Jerzy Goryński (Supomin, gm. Dobrcz), Witold Hatka (Białe Błota), Telesfor Horodecki (Olszewka, gm., Nakło), Jerzy Klinger (Budziszław, gm. Rogowo), Koczeń Józef (Kruszyn, gm. Świecie), Eugeniusz Kowalski (Niedźwiedz, gm. Świecie), Eleonora Kurowska (Bydgoszcz), Tadeusz Kwiaton (gm. Inowrocław), Urban Matuszewski (Wudzynek, gm. Dobrcz), Stanisław Mojzesowicz (Gogolinek, gm. Koronowo), Marek Pasturczak (Kozielec, gm. Dobrcz), Józef Piłat (Sulnowo, gm. Świecie) Józef Ważbiński (Żnin), Andrzej Wołowski (Gołuszczyce, gm. Pruszcz Pomorski), Józef Żak (gm. Białe Błota). Por. AIPN By 069/1376, t. 2, Pismo do dyrektora Departamentu IV w Warszawie płk Z. Płatka, Bydgoszcz, 16 IV 1981 r., k. 12.

¹²⁹ AIPN By, 077/337, t. 5, Meldunek z 17 IV 1981 r., k. 80–81; *Rozmowy Komisji Rządowej ze strajkującymi*, „Gazeta Pomorska”, 18 IV 1981; *Porozumienie z 17 IV 1981*, „Chłopska Sprawa” 1981, nr 2.

¹³⁰ W. Hatka, *Oblicze ziemi...*, s. 96.

bezpieczeństwa, zarówno dla siebie, jak i dla swoich rodzin. Oznaczało to, że nie będą wobec nich stosowane żadne szykany z racji udziału w proteście ani wyciągane żadne konsekwencje natury prawno-karnej czy administracyjnej. Wspomniane gwarancje dotyczyły także działaczy NSZZ „Solidarność”¹³¹.

Po podpisaniu porozumienia przystąpiono do demontażu aparatury nagłaśniającej znajdującej się na zewnątrz budynku, zaś ok. godz. 17.00 rozpoczęto zdejmowanie z niego flag. W tym samym czasie budynek inowrocławskiej siedziby ZSL został opuszczony przez strajkujących rolników. O godz. 17.00 w budynku WK ZSL odbyła się konferencja prasowa. Część strajkujących rolników swój pobyt w Bydgoszczy zakończyła następnego dnia poranną mszą św. Rankiem 18 kwietnia 1981 r. gmach opuścili prawie wszyscy rolnicy, którzy nie mieli połączeń komunikacyjnych, aby wyjechać poprzedniego dnia lub w nocy. W sumie noc spędziło w nim jeszcze około dwudziestu osób¹³².

Ostatecznie w dniu 12 maja 1981 r. dokonano formalnej rejestracji NSZZ RI „Solidarność”, zaś 31 sierpnia 1981 r. stosowny wniosek o rejestrację do Sądu Wojewódzkiego złożył WZKR. Rejestracji WZKR dokonano 6 października 1981 r. W tym też dniu rolnicy rozpoczynający strajk okupacyjny w siedzibie WK ZSL w Bydgoszczy osiągnęli swój cel¹³³.

Strajk chłopski w Bydgoszczy z 1981 r. był niewątpliwie jednym z ważniejszych kroków na drodze do rejestracji NSZZ RI „Solidarność” i uznania jej przez władze państwowe. Był jednocześnie ważnym etapem w walce rolników o niezależne kółka rolnicze. Pokazał on, jak ważną rolę w kilkunastomiesięcznej historii „Solidarności” odgrywali rolnicy i ich dążenia do samoorganizowania się na wzór robotników.

¹³¹ Pełny tekst porozumienia zob. K. Czabański, *Bydgoszcz – marzec 1981...*, s. 86–88; *Porozumienie bydgoskie z dn. 17 IV 1981*, „Wolne Związki”, 19 III 1998, wydanie specjalne.

¹³² AIPN By, 069/1376, t. 2, Notatka służbowa z 18 IV 1981 r., k. 4.

¹³³ T. Jakubek, *Istota powołania...*, s. 15.